

Krzysztof Szoszkiewicz, Danuta Płuciennik, Ewelina Kowańdy, Tomasz Zgoła

FUNKCJONOWANIE GOSPODARSTW ROLNYCH REALIZUJĄCYCH PROGRAMY ROLNOŚRODOWISKOWE NA OBSZARACH CHRONIONYCH W RAMACH SIECI NATURA 2000

Functioning of farms implementing agrienvironmental programs in the nature 2000 area

Abstract

Sustainable development of rural area was one of the major aims of the Rural Development Plan undertaken in the period of 2004-2006. An important part of the Plan were agri-environmental schemes supporting farmers involved in nature conservation activities. The aim of the study was to identify the situation of farmers involved into the agri-environmental program on the protected areas of the Nature 2000 network. The investigation was undertaken in the period of 2006-2007. It was based on polling a group of 36 farms, placed in the five regions of Nature 2000. Each of the farms was engaged in the 'Nature protection scheme' being a part of the agri-environmental program. Most of them were also involved in other one, two or more schemes. Following the questionnaire it was revealed that additional income was the major incentive involving a farmer in agri-environmental programs, although nature protection support was also a motivating factor. As many as 70% of the polled farmers declared being convinced that agri-environmental programs are useful tools of nature conservation, whereas only 30% stated that it is not an effective approach. Majority of farmers (75%) were obliged to modify their farms, mainly by enlarging animal production and by purchasing new equipment and changes in the farm structure. The level of profit gained by participating in the agri-environmental programs was estimated to be a limited one, merely compensating lower yields and additional expenditures.

KEY WORDS: habitat conservation, grasslands, Nature 2000 network.

Wstęp

Europejska sieć obszarów chronionych, zwana Naturą 2000, została utworzona w celu ochrony europejskiego dziedzictwa przyrodniczego. Funkcjonowanie sieci Natura 2000 wiąże się z dwoma aktami prawnymi UE – tzw. Dyrektywą Ptasią i Dyrektywą Siedliskową, w myśl których każdy kraj członkowski Unii ma obowiązek zapewnić za-

chowanie dla przyszłych pokoleń siedlisk i gatunków uznanych za ważne dla Wspólnoty poprzez wyznaczenie i objęcie ochroną obszarów, na których siedliska i gatunki te występują. Zadanie to jest obligatoryjne dla wszystkich państw Unii, a więc od 1 maja 2004 także dla Polski (Ministerstwo Środowiska 2005).

Na wielu obszarach sieci Natura 2000, prócz typowo przyrodniczych celów, prowadzone są działania na rzecz zrównoważonego rozwoju rolnictwa i struktury obszarów wiejskich. System ten zakłada harmonijną koegzystencję człowieka i przyrody. Pozwala on na szeroką realizację czynnych zabiegów ochrony przyrody, do realizacji której angażowani są powszechnie użytkownicy terenów włączonych do Sieci, w tym głównie rolnicy i leśnicy. Ma to bardzo duże znaczenie w Polsce, gdyż ok. 1/3 terenów zaproponowanych do sieci, to grunty rolne: pola, łąki i pastwiska.

Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich był jednym z głównych celów Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) opracowanego przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi na lata 2004-2006. W ramach tego celu realizowane było m.in. wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych, które miało wydatnie zaangażować rolników w działania na rzecz ochrony przyrody. Celem badań było rozeznanie sytuacji rolników zaangażowanych w programy rolnośrodowiskowe, gospodarujących na terenach chronionych w ramach sieci Natura 2000.

Metody

Badania prowadzone w latach 2006-2007 polegały na przeprowadzeniu ankiety w grupie 36 gospodarstw wykorzystujących rolniczo łąki na obszarach chronionych w ramach sieci Natura 2000. Ankiety objęły wszystkie gospodarstwa położone na obszarach sieci Natura 2000, które podlegały Ośrodkom Doradztwa Rolniczego (ODR) w Poznaniu i Minikowie (Oddział w Brodnicy). Gospodarstwa znajdowały się na następujących pięciu obszarach położonych w różnych częściach kraju:

- Dolina Środkowej Noteci i Kanału Bydgoskiego - 10 rolników,
- Ostoja Nadgoplańska - 1 rolnik,
- Dolina Środkowej Warty - 9 rolników,
- Nadnoteckie Łęgi - 11 rolników,
- Bagienna Dolina Drwęcy - 5 rolników.

W przypadku Bagiennnej Doliny Drwęcy ankiety przeprowadzali pracownicy ODR w Brodnicy. Na wszystkich pozostałych obszarach ankiety przeprowadzali pracownicy Wielkopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Poznaniu.

Ankieta obejmowała pytania dotyczące ogólnej charakterystyki gospodarstw, realizowanych pakietów (wariantów) programów rolnośrodowiskowych, przyczyn przystąpienia do Krajowego Programu Rolnośrodowiskowego (KPR), konieczności

wprowadzania zmian, oceny trudności realizowanych zadań, chęci dalszego uczestnictwa w KPR, aspektu finansowego oraz wpływu na poprawę stanu środowiska.

Charakterystyka badanych gospodarstw

Analizowane gospodarstwa charakteryzowały się dużym zróżnicowaniem pod względem powierzchni. Największe z gospodarstw posiadało 193,73 ha użytków rolnych, a najmniejsze jedynie 2,12 ha. Jeśli chodzi o kierunki produkcji w gospodarstwach zdecydowanie przeważał wariant mieszany: roślinno-zwierzęcy. Tylko w jednym przypadku ankietowany zajmował się dodatkowo warzywnictwem.

Badane gospodarstwa nie realizowały działań rolnośrodowiskowych na całym swoim obszarze – średnio było to 49% powierzchni. Przy czym w jednym przypadku było to aż 99,55% powierzchni gospodarstwa, podczas gdy najmniejsza powierzchnia zajmowała 6,76% gospodarstwa.

Wszystkie analizowane gospodarstwa realizowały pewne działania w ramach pakietu przyrodniczego, przy czym niektóre z nich realizowały jednocześnie dodatkowo jeden a czasem i dwa inne pakiety (Tab. 1). W ramach pakietu przyrodniczego *Utrzymanie łąk ekstensywnych*, najczęściej realizowanym wariantem były *Półnaturalne łąki dwukośne*. Powszechnym był również pakiet *Ochrony gleb i wód* z wariantami: *Międzyplon ozimy* oraz *Międzyplon ścierniskowy*. Tylko w dwóch przypadkach realizowany był pakiet *Utrzymanie pastwisk ekstensywnych*. Dwukrotnie pojawił się również pakiet *Rolnictwo ekologiczne*.

Tab. 1. Liczba badanych gospodarstw realizujących poszczególne pakiety i warianty programów rolnośrodowiskowych

Tab. 1. The number of polled farms carrying out individual packages and variants of agri-environmental programs.

Rodzaj pakietu	Rodzaj wariantu	Kod wariantu	Liczba osób realizujących wariant
	Półnaturalne łąki dwukośne	P01b	32
Utrzymanie łąk ekstensywnych	Półnaturalne łąki jednokośne-wykaszenie ręczne	P01a01	2
	Półnaturalne łąki jednokośne- wykaszanie mechaniczne	P01a02	2

Utrzymanie pastwisk ekstensywnych	Pastwiska nizinne z wypasem tradycyjnym	P02b	2
Ochrona gleb i wód	Międzyplon ścierniskowy	K01c	13
	Międzyplon ozimy	K01b	7
Rolnictwo ekologiczne		S02	2

Wyniki badań ankietowych

Rolnicy badanych gospodarstw realizowali programy rolnośrodowiskowe głównie z powodów finansowych. Większość ankietowanych wskazywała możliwość pozyskania dodatkowego dochodu dla gospodarstwa jako główną przyczynę przystąpienia do programu. Należy jednak pokreślić, że wielu rolników wskazywało także chęć prowadzenia działań na rzecz ochrony środowiska jako ważny czynnik, który motywował ich decyzje.

Korzyści finansowe osiągnięte w pierwszych latach realizacji programów rolnośrodowiskowych oceniane były przez większość rolników jako niewielkie, które jedynie rekompensują poniesione dodatkowo nakłady i zaistniałe straty. Mniejsza część rolników (36%) uważała, że ta działalność przynosi im duże dochody.

Realizacja zadań wynikających z przystąpienia do Krajowego Programu Rolnośrodowiskowego nie sprawiała żadnych trudności według 52% ankietowanych i oceniona została jako „uciążliwa w niewielkim stopniu” przez 48%. Żadnemu z rolników realizacja Programu nie sprawiała dużych trudności.

Dostosowanie gospodarstw do wymagań programów rolnośrodowiskowych było stosunkowo łatwym zadaniem dla wszystkich ankietowanych. W przypadku 25% nie było potrzebne wprowadzanie żadnych zmian w gospodarstwie. W pozostałych 75% przypadków wprowadzono zmiany, ale były one ocenione przez ankietowanych jako niewielkie i dotyczyły głównie zwiększenia liczby zwierząt, wzrostu liczby i rodzaju maszyn. Nieliczni rolnicy wprowadzili zmiany dotyczące powierzchni i struktury upraw.

Wpływ programów rolnośrodowiskowych na Przyrodę był postrzegany przez ankietowanych bardzo pozytywnie. Około 70% badanych rolników stwierdziło, że programy rolnośrodowiskowe wyraźnie wpływają pozytywnie na środowisko przyrodnicze i są bardzo przydatnym narzędziem w ochronie przyrody. Jedynie 30% ankietowanych uważało, że są to działania mało efektywne.

Prognozy dotyczące dalszego uczestnictwa w programach rolnośrodowiskowych są obiecujące. Aż 86% ankietowanych zamierza przystąpić do programów rolnośrodowiskowych przygotowywanych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. Niewielka grupa rolników (14%) jest na etapie kalkulacji kosztów i zysków, i na dzień dzisiejszy nie jest w stanie potwierdzić swojego uczestnictwa w Programie w przyszłości. Należy podkreślić, że żaden z ankietowanych nie zadeklarował rezygnacji z przyszłych programów tego typu stosowanych w rolnictwie.

Dyskusja i wnioski

Programy rolnośrodowiskowe wprowadzone w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006 były pierwszymi w naszym kraju przedsięwzięciami angażującymi rolników w działania ochrony przyrody na tak szeroką skalę. Przeprowadzone badania wykazały, że dostosowywanie się do wymagań programów rolnośrodowiskowych okazało się stosunkowo łatwe dla analizowanej grupy rolników. Dodatkowo zdecydowana liczba badanych wyraziła satysfakcję wynikającą z przekonania o korzystnym oddziaływaniu zmodyfikowanej gospodarki na środowisko przyrodnicze. Badani rolnicy nie byli usatysfakcjonowani finansowo przystąpieniem do realizacji programów rolnośrodowiskowych, gdyż w ich ocenie dotacje nie były dla nich dostatecznie korzystne. Ich udział w tego typu programach w przyszłości nie jest przesądzony.

Programy rolnośrodowiskowe realizowane w Polsce od roku 2004 były pierwszymi w naszym kraju działaniami tego typu. Takie przedsięwzięcia realizowane są od wielu lat w krajach, które wcześniej przystąpiły do Unii Europejskiej. Realizowany u nas zakres działań jest bardzo podobny, szczególnie do działań prowadzonych w Austrii, która stosunkowo późno wstąpiła do Unii Europejskiej (w 1995 roku) a struktura tamtejszego rolnictwa pod wieloma względami zbliżona jest do struktury naszego kraju (Gruber 1999). Działania rolno-środowiskowe w Austrii są realizowane w ramach programu ÖPUL (Österreichische Programm zur Förderung einer umweltgerechten, extensiven und den natürlichen Lebensraum schützenden Landwirtschaft) i przyczyniły się wydatnie do rozwoju proekologicznych form rolnictwa (Gruber 1999, Neunteufel 1999). Programy rolnośrodowiskowe w Austrii jak i w innych krajach Unii Europejskiej nabierają coraz większego znaczenia angażując coraz to większą liczbę rolników i przez najbliższe lata będą realizowane w obecnej formie. Należy się spodziewać, że ten kierunek działań proekologicznych w rolnictwie będzie realizowany w najbliższych latach w naszym kraju i należy dążyć do optymalnego wykorzystania zagranicznych doświadczeń i wzorców w celu osiągnięcia maksymalnych korzyści środowiskowych.

Czynna ochrona przyrody w ramach programów rolnośrodowiskowych w perspektywie najbliższych lat jest obiecująca i można się spodziewać zaangażowania rolników w jej realizację. Należy jednak mieć na uwadze, że dotychczasowe warunki realizacji programów są, w ocenie rolników, na granicy opłacalności finansowej. Z tego powodu modyfikacje wprowadzane w ramach nowego Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich nie powinny wiązać się z obniżeniem stawek dotacji finansowych.

LITERATURA

- GRUBER A. 1999. Agriculture in Austria. PTPN, Pr. Kom. Nauk Rol. Leś. 87 suplement: 27-38.
- Ministerstwo Środowiska 2005. Rozporządzenie Ministra Środowiska z 16 maja 2005 r. w sprawie typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, wymagających ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000. (Dz.U nr 92, poz. 1029)
- NEUNTEUFEL M.G. 1999. Environmental aspects of EU-integration of Austrian agriculture. PTPN, Pr. Kom. Nauk Rol. Leś. 87 suplement: 39-53.

Adres autora:

Krzysztof Szoszkiewicz
Katedra Ekologii i Ochrony Środowiska
Uniwersytet Przyrodniczy
ul. Piątkowska 94 C
61-691 Poznań
Tel. (61) 846 65 20
kszoszk@au.poznan.pl